

Оксана Самусенко

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

**ПОШУКИ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ
ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ**

Теоретико-лінгвістичним підґрунтям дослідження і розробки ефективних методів та інноваційних технологій у сфері викладання української мови як іноземної є традиційні та новітні методи-концепції викладання іноземних мов, що в лінгвістиці отримали статус напрямків у навчанні нерідної мови. Серед останніх вирізняються перекладні методи (граматико-перекладний, текстуально-перекладний, свідомо-зіставний та методика національно-мовного орієнтування), прямі, або безперекладні, методи (власне прямий метод, аудіовізуальний та аудіолінгвальний методи), інтенсивні методи (сугестопедичний, метод активізації можливостей особистості чи колективу, психотерапевтичні методи) та комбіновані методи (наприклад, свідомо-практичний та комунікативний методи) [7]. Як зазначається у багатьох лінгводидактичних розвідках, на сучасному етапі у галузі вивчення мов відбувається «революція», яка, в першу чергу, стосується розвитку методів викладання. На зміну «традиційній», «старій» школі прийшли комунікативна методика та особистісно-орієнтовані й інтерактивні технології. Сучасне розмаїття методів і навчальних підходів до оволодіння мовою дає викладачам змогу використовувати найкращі досягнення кожного з них, комбінувати їх та створювати власні прийоми та методи, що відповідають навчальній меті певної аудиторії.

Нові підходи впливають на наповнення змісту навчання, зокрема змісту комунікативно-мовленнєвої (комунікативні інтенції, теми й ситуації спілкування) та мовної (фонетика та орфографія, лексичні мінімуми, граматичний обсяг) компетенцій. Змінюються вимоги до мовленнєвих умінь (аудіювання, читання, письма, говоріння); відбувається уніфікація системи оцінювання; порушуються проблеми раціональності організації та інтенсифікації процесу навчання тощо.

Про певну увагу до викладання української мови як іноземної свідчать наукові конференції та симпозиуми, які активно проводяться останнім часом як в Україні, так і за її межами, та значна кількість

науково-методичних досліджень, присвячених розвитку методів викладання іноземних мов та розгляду сучасних підходів та інноваційних тенденцій у викладанні, зокрема української як іноземної. Сучасний стан розвитку української мови як іноземної вимагає від фахівців як теоретико-методологічних розробок, так і створення нових підручників та посібників для студентів-іноземців, зокрема для майбутніх філологів та перекладачів. Необхідність подібних праць гостро відчувають і викладачі української мови як іноземної, і студенти-іноземці. Усім вищезгаданим і визначається актуальність пропонованої статті.

Основною метою статті є розгляд питання сучасного розвитку методів викладання української мови як іноземної. Для досягнення мети передбачається розв'язання таких завдань: охарактеризувати сучасну ситуацію у сфері методики викладання іноземних мов, зокрема української як іноземної; проаналізувати сучасні пошуки методів викладання лінгвокраїнознавчої дисципліни іноземним студентам. Матеріалом дослідження є науково-методичні розробки в галузі викладання мов як іноземних. Об'єктом дослідження обрано лінгвокраїнознавчий курс української мови для студентів-іноземців, майбутніх філологів-україністів та перекладачів з української мови. Предметом аналізу є викладання лінгвокраїнознавчої дисципліни іноземним студентам у вищій школі.

Проблему пошуку ефективних методів викладання варто розпочати з аналізу репродуктивного (ілюстративно-відтворювального, пояснювально-ілюстративного, інформаційно-рецептивного тощо) методу подачі навчального матеріалу, який набув широкого розповсюдження в системі радянської освіти та продовжує використовуватися у сучасній педагогічній практиці. Основною функцією репродуктивного методу навчання є засвоєння матеріалу протягом лекції, подальше відтворення і практичне закріплення на семінарських заняттях з метою складання іспиту чи отримання заліку. Слід зауважити, що критерієм засвоєння матеріалу студентами є правильне відтворювання (репродукція) знань. Чимало експериментів й досвід кожного з нас показують низьку ефективність репродуктивного методу, оскільки пізнавальна діяльність одноманітна (сприймання, осмислення, запам'ятовування), а знання, отримані таким чином, не формують навичок і умінь користуватися цими знаннями. Незважаючи на певні переваги репродуктивного методу, на які вказують його прихильники (економність, тобто можливість

передачі значного обсягу знань та умінь за короткий проміжок часу, хороші знання, що забезпечуються багаторазовим повторенням, розвиток певних видів розумової діяльності), він не гарантує розвитку творчих здібностей студентів, не формує навичок наукового пізнання і пошукового вирішення проблеми. Варто зазначити, що стрімкий розвиток нашого суспільстві та зміна соціальних вимог до людини змінюють зміст, методи і форми організації освітнього процесу: сьогодні цінуються високий рівень самостійності та розвинене продуктивне мислення. Ось чому на окрему увагу заслуговує креативний, творчий метод, який полягає не в пасивному отримуванні інформації та репродукції матеріалу, а у формуванні навичок самостійної та творчої роботи, розвитку вмінь аналізувати та модифікувати отриманий матеріал, продукувати щось нове. Зважаючи на це, проблемні виклади матеріалу та дослідницько-пошукові методи у навчальному процесі вищої школи набирають ваги і повинні широко використовуватися при підготовці іноземних фахівців, зокрема майбутніх філологів-україністів та перекладачів з української мови.

Попри появу значної кількості публікацій з проблем етнолінгвістики, фольклористики, міфопоетики, країнознавства, в Україні досі немає фундаментального навчального посібника для іноземців з питань лінгвокраїнознавства, чим визначається нагальність розробок цього курсу. Відповідно до сучасних вимог міжнародної освіти, згідно з Болонською угодою та з метою виховання висококваліфікованих фахівців було розроблено курс «Лінгвокраїнознавство: українська мова», який є нормативною дисципліною для студентів-іноземців, що навчаються за спеціальністю «переклад (з української мови)» [5; 6]. Слід зауважити, що лінгвокраїнознавство належить до числа найважливіших курсів, які визначають якість філологічної (і в цілому гуманітарної) підготовки студентів-іноземців: без вивчення мови неможливо досягнути глибини історії і культури народу, без засвоєння лінгвокраїнознавчої інформації не можна глибоко опанувати мову. Метою дисципліни є формування лінгвокраїнознавчої, культурної та комунікативної компетенцій у студентів-іноземців, що необхідно для вільної орієнтації у процесі спілкування з носіями мови, розуміння та правильного тлумачення текстів різних стилів, адекватного їх перекладу. Лінгвокраїнознавчий курс знайомить студентів з особливостями мовно-концептуальної картини світу українського етносу, розкриває особливості менталітету українців, знайомить з особливостями культурного життя українців,

дає знання з різноманітних галузей життя українського суспільства від давнини до сучасності, допомагає студентам досягнути національно-культурну специфіку лексичної бази української мови; вчить їх розпізнавати країнознавчу інформацію у мовних одиницях різних рівнів, робити адекватний переклад з української мови на рідну мову. В контексті сучасних пошуків ефективних методів викладання постає потреба в підготовці нових навчальних посібників, які міститимуть не лише лекційний текстовий матеріал з переліком запитань до нього, але й певні завдання творчого та пошукового характеру. Зважаючи на те, що студентам-іноземцям часто досить важко сприймати інформацію у лекційному форматі, а просте засвоєння текстової інформації за ефективністю набагато поступається засвоєнню інформації шляхом самостійного пошуку та в процесі дискусій в аудиторії, лінгвокраїнознавчий матеріал рекомендується подавати не у форматі тексту (що є звичним у підручниках та посібниках), а у вигляді певних завдань, які спонукають студентів до активних творчих пошуків.

Пропонований навчальний посібник [6] містить інформацію з десяти ключових лінгвокраїнознавчих тем, лінгвокраїнознавчий коментар і список літератури. Кожна лінгвокраїнознавча тема розкривається оригінально: за переліком основних питань теми (в діапазоні чотирьох-п'яти) розміщені завдання (у кількості до десяти), і кожне завдання містить інформацію, засвоєння якої надає студентові можливість розкрити одне з питань теми. У завданнях втілюється спроба систематизувати цінну лінгвокультурологічну інформацію, яка охоплює широкий часовий діапазон – від прадавнього періоду розвитку українського етносу до пострадянських часів. Завдання в посібнику, сформульовані згідно з вимогами науковості, методичної коректності, адекватної насиченості інформацією, мають викликати зацікавленість студентів і мотивувати їх до пошукової діяльності. З метою оптимізації пошуку студентам пропонуються різні словники та енциклопедії, але передусім лінгвокраїнознавчі посібники та словники-довідники, наприклад: [2; 3; 8; 9], де міститься інформація лінгвістичного та енциклопедичного характеру з накопичених у науці досліджень. Але, оскільки ці джерела часто недоступні іноземним студентам або важкі для їхнього сприйняття, другою частиною посібника є «Лінгвокраїнознавчий коментар». Побудований за принципом хрестоматії, він містить розгорнуту інформацію з основних питань окремих тем. Ця частина посібника має й самостійну цінність завдяки тому, що в ній зібрано тексти, словникові статті, коментарі з

багатьох джерел. Список літератури містить широке коло досліджень, які надають матеріал для вирішення проблемних завдань, а також є необхідними для самостійної роботи, виконання реферативних та курсових робіт з лінгвокраїнознавчої проблематики.

Однією з запропонованих студентам тем є тема «Національно-культурна складова ономастичної лексики», з-поміж питань якої неабияку зацікавленість викликає проблема національно-культурної специфіки української топонімії та мікротопонімії Києва. Ця тема розкривається переліком таких завдань.

Завдання 1. А. Прочитайте текст-пояснення. Зверніть увагу на визначення сучасною українською етнологією поняття «історико-етнографічний регіон», прокоментуйте історичні та сучасні поділи України на ці регіони. Поміркуйте, якою є основна мета історико-етнографічного районування України.

Історико-етнографічний регіон – це етнотериторіальне утворення в межах усього етносу, яке за історичною долею та етнічними особливостями є самобутнім, зафіксованим в історичних документах і відтвореним у крайовій символіці та історичній пам'яті людей. Давні руські літописи виокремлювали кілька етнотериторіальних утворень, відомих під назвами Русія, Галицька земля, Холмщина, Червона Русь, Подолля, Покуття, Сівера, Волинь, Чернігівщина, Переяславщина, Україна, Запорожжя. Сучасна українська етнологія умовно виділяє три великі історико-етнографічні регіони України: Центральньо-Східний (або Південно-Східний), Північний та Західний (Південно-Західний), які мають свої райони та підрайони. Південно-Східний – це Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Полтавщина, Південь України; Північний регіон – це Полісся; Південно-Західний – Поділля, Волинь, Прикарпаття (Опілля, Бойківщина, Покуття), Буковина, Гуцульщина, Закарпаття, Лемківщина [9, с. 44-46].

Б. Прочитайте та знайдіть на карті сучасні історико-етнографічні райони України. Поясніть етимологію їхніх назв.

Бойківщина, Буковина, Волинь, Галичина, Гуцульщина, Закарпаття, Лемківщина, Опілля, Поділля, Покуття, Полісся, Прикарпаття, Слобожанщина, Наддніпрянщина.

В. З'ясуйте, на якій території України мешкають такі етнографічні групи українців.

Литвини, поліщуки, волиняни, галичани, гуцули, лемки, бойки, буковинці, волиняни, тугейші.

Завдання 2. Прочитайте уривок з «Повісті минулих літ». На підставі цієї легенди розкажіть про походження географічних назв: місто Київ, гора Хоривиця, гора Щекавиця, річка Либідь. Від якого племені ведуть свій родовід кияни?

*І були три брати. Одному ім'я Кий,
А другому – Щек,
А третьому – Хорив,
І сестра їхня – Либідь.
І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів,
А Щек сидів на горі, що й нині зветься Щекавиця,
А Хорив – на третій горі, від нього ж прозвалася
Хоривиця.
І в ім'я брата свого старшого заклали городок
І назвали його Київ.
І був коло города ліс
І бір великий,
І були [вони] мисливці на звірів.
І тямущі та мудрі були,
І називалися поляни,
І від них же поляни – кияни і до сьогодні.*

Завдання 3. Розкрийте конотації історико-соціального плану в назвах загальновідомих українських міст, містечок, сіл, місцевостей, поясніть їх походження.

Батурич, Бориспіль, Великі Сорочинці, Володимир-Волинський, Запорозька Січ, Львів, Петриківка, Харків, Чигирин.

Завдання 4. Поясніть метафоричне значення онімів. З якими подіями української історії вони пов'язані?

Запорозька Січ, Гуляйполе, Жмеринка, Чорнобиль.

Завдання 5. Розкрийте причини перейменувань відомих українських міст. З'ясуйте їх місцезнаходження на карті України.

*Катеринослав → Новоросійськ → Січеслав → Дніпропетровськ;
Юзівка → Сталіно → Донецьк; Олександрівка → Запоріжжя;
Юр'єв → Біла Церква; Хаджибей → Одеса.*

Завдання 6. З'ясуйте, яке спільне екстралінгвістичне значення об'єднує ансамбль мікротопонімів Києва. З якими історичними подіями пов'язана кожна з цих назв?

Вул. Несторівська, вул. Хорива, вул. Щекавицька, ст. метро «Либідська»; пров. Аскольдів, вул. Олегівська, вул. Ігорівська, вул. Володимирська, вул. Ярославів вал, вул. Ольгінська, вул. Рогнідинська, вул. Ірининська.

Завдання 7. Розкрийте конотації історико-соціального плану у назвах вулиць Києва. Вкажіть топоніми, назви яких 1) пов'язані з відомими архітектурними пам'ятками; 2) з'явилися на честь державних і політичних діячів, гетьманів України та українського козацтва; 3) на честь відомих українських меценатів; 4) на честь видатних українських письменників тощо.

Андріївський узвіз, вул. Десятинна, вул. Золотоворітська, пл. Софійська, пл. Михайлівська, вул. Петра Сагайдачного, вул. Богдана Хмельницького, вул. В'ячеслава Чорновола, вул. Терещенківська, вул. Котляревського, вул. Гоголівська, вул. Григорія Сковороди, вул. Івана Франка, б-р Лесі Українки.

Завдання 8. Розкрийте причини перейменувань вулиць Києва. Знайдіть їх на карті міста.

Думська → Радянська → Калініна → Жовтневої революції → Майдан Незалежності. 2. Кадетська вул. → Фундуклеївська вул. → вул. Леніна → вул. Богдана Хмельницького. 3. Бульварна вул. → Університетський б-р → Бібіковський б-р → б-р Тараса Шевченка. 4. Контрактова пл. → Олександрівська пл. → Червона пл. → Контрактова пл.

Завдання 9. Вкажіть першоджерело (епонім) топонімів – назв відомих українських міст.

Київ, Львів, Корсунь-Шевченківський, Переяслав-Хмельницький, Хмельницький, Івано-Франківськ.

Для оптимізації навчального процесу і сприянню пошуку відповідей на поставлені питання у другій частині посібника до Завдання 1 запропоновано матеріал, що містить інформацію лінгвістичного та енциклопедичного характеру з декількох джерел. Наприклад: *Бойківщина* (від діалектного слова бойє у значенні «ага, їй-богу, справді») – історико-етнографічна область, що охоплює частину Карпатських гір у межах Львівської, Івано-Франківської та

Закарпатської областей, частину Польщі; заселена бойками (верховинцями) – етнографічною групою української нації, що розмовляє бойківською говіркою; *Буковина* (назва, ймовірно походить від великих букових лісів) – історична назва заселеної українцями і румунами території, що входить до складу України (Чернівецька область) та Румунії; *Гуцульщина* (від молд. гоц, гуц, готель «розбійник» чи від слова кочувати, кочули «пастухи») – історико-географічний район, що розташований в Карпатах та на їх схилах у межах Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей, а також на території Румунії; заселена гуцулами – етнографічною групою українців [3; 9, с. 16-60].

До Завдання 4 подано матеріал з російськомовного словника конотативних власних імен: *Гуляйполе*. У роки громадянської війни 1918-1920 рр. було центром махновщини – селянського руху на півдні України; вживається в значенні 'зона анархії, безлад' [4, с. 121, 233-234]; *Жмеринка*. Раніше невеличке містечко, яке з будовою залізниці Київ – Одеса перетворюється на значний залізничний вузол; вживається в іронічних виразах про поганий сервіс, поганий, провінційний смак, в негативних номінаціях в значенні 'провінційне містечко, глушина' [4, с. 142]; *Запорозька Січ*. Суспільно-політична і військово-адміністративна організація українського козацтва, особливістю якого була військова демократія, там ніколи не існувало кріпацтва, а всі козаки вважалися рівними між собою; до лав запорожців приймали всіх охочих, незалежно від соціального походження та національності; використовується зі значеннями 'демократичний устрій суспільства', 'незалежність', 'вольниця' [4, с. 190-193]. *Чорнобиль*. Образ-символ глибокої кризи; вживається у виразах: духовний Чорнобиль; економічний Чорнобиль; інформаційний Чорнобиль.

До Завдання 8 вибрано й систематизовано матеріал з довідника вулиць Києва: *Майдан Незалежності*. Центральна площа Києва. У 1878 р., після спорудження Міської думи, площа дістала назву *Думської*. В березні 1919 р. площу перейменовано на *Радянську*, у 1935 р. – на пл. *Калініна* на честь радянського державного діяча М. І. Калініна. З 1977 р. – пл. *Жовтневої революції*. Сучасна назва – *Майдан Незалежності* – з 1991 р., на честь проголошення Україною державної незалежності [1, с. 147]; *Хмельницького Богдана* вул. Одна з центральних магістралей міста. Спочатку вулиця називалася *Кадетською*, оскільки безпосередньо прилягала до будинку

кадетського училища. У 1869 р. вулицю перейменовано на *Фундуклеївську* – на честь київського губернатора І. І. Фундуклея, який зробив вагомий внесок у дослідження історії міста, його розбудову. З березня 1919 р. – *В. І. Леніна*. З 1992 р. сучасна назва – вул. *Богдана Хмельницького* [1, с. 239]; *Шевченка Тараса б-р*. Шевченківський р-н. Виник у 30-х рр. XIX ст. як *Бульварна* вул. Згодом перейменована на *Університетський б-р*. З 1869 р. *Бібіковський б-р* – за прізвищем київського губернатора Д. Г. Бібікова. Сучасна назва – б-р *Тараса Шевченка* з 1919 р. [1, с. 693-694]; *Контрактова* пл. Подільський р-н. Одна з найдавніших площ міста. Виникла за часів Київської Русі. Після побудови *Контрактового будинку* і перетворення площі на місце постійного проведення контрактних ярмарків – так званих «київських контрактів» площу стали називати *Контрактовою*. З 1869 р. – *Олександрівська* на честь російського царя Олександра II. З 1919 р. – *Червона* пл. У 1944 р. (вдруге – у 1990 р.) повернуто історичну назву – *Контрактова* пл. [1, с. 101].

Підсумовуючи, хочеться зазначити, що використання дослідницько-пошукових методів навчання у курсі «Лінгвокраїнознавство: українська мова» для студентів-іноземців дає позитивні результати. Такий підхід забезпечує використання теоретичних знань студентів, сприяє оволодінню методами наукового пізнання, формуванню повноцінних, добре усвідомлених, гнучких у використанні знань, а, отже, веде до формування творчої особистості.

-
1. Вулиці Києва: Довідник / А. В. Кудрицький. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. – 350 с.
  2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
  3. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. – Д.: Сталкер, 1999. – 496 с.
  4. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – Донецк: Юго-Восток, 2004. – 412 с.
  5. Самусенко О. М. Програма з дисципліни «Лінгвокраїнознавство: українська мова» для студентів-іноземців III курсу спеціальності «Переклад (з української мови)» / О. М. Самусенко. – К.: Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2012. – 48 с.

6. Самусенко О. М. Лінгвокраїнознавство: Україна: навчальний посібник / О. М. Самусенко, О. І. Клімкіна. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 256 с.
7. Самусенко О. М. Сучасні пошуки методів викладання української мови як іноземної / О. М. Самусенко // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 31. – С. 245-249.
8. Україна в словах. Мовоукраїнознавчий словник-довідник : навчальний посібник / Упор. Н. Данилюк. – К.: ВЦ «Просвіта», 2004. – 704 с.
9. Українська етнологія : навч. посібник / За ред. В. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.